

MARCIN STARZYŃSKI
 <https://orcid.org/0000-0003-0946-2175>
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Druga czy trzecia kodyfikacja krakowska (1468)? Ze studiów nad ustawodawstwem miejskim w późnym średniowieczu

Abstract

Second or Third Cracow Codification (1468)? Studies on Urban Legislation in the Late Middle Ages

In this article, the author revisits the topic of codification of municipal statutes in medieval times, specifically focusing on the capital city of Cracow. This comes nearly fifty years after Witold Maisel's last comprehensive discussion on the subject. The analysis begins with an examination of the legislative powers of the municipal council under Magdeburg law, followed by a detailed characterization of the collection of Cracow's decrees (comprising 37 articles) dated before 1375. This collection, incorporated into the Grabowski Codex, has been erroneously referred to as the "first Cracow codification." The correct application of this term should be reserved for two older collections from 1336 and 1342, which together contain 27 articles and were confirmed by separate royal documents. The author places particular emphasis on a paper compilation preserved in the collections of the National Archives in Cracow, which includes 76 municipal statutes. Known as the "second Cracow codification," this compilation was organized in 1468. Its creation was linked not only to the change in the chancery administration in 1466 but also, as suggested by its content, to a planned reform of the city's public order services at the time.

Słowa kluczowe: prawo miejskie magdeburskie, samorząd miejski, ustawodawstwo miejskie, zbiory wilkierzy, średniowieczny Kraków

Keywords: Magdeburg municipal law, municipal self-government, urban legislation, collections of town statutes, medieval Cracow

Wszystkim historykom miast doskonale znany jest tekst Pouczeń dla Wrocławia z 1261 r., a więc liczącego 79 artykułów zbioru przepisów skierowanego przez ławę Magdeburga do władz śląskiego ośrodka, który następnie wszedł do Magdeburskiego prawa ławniczego (*Magdeburger Schöffengericht*), a stąd do pierwszej części Weichbildu

w układzie śląsko-małopolskim¹. W kontekście niniejszych rozważań szczególną uwagę zwrócić należy na artykuł 3 tych Pouczeń. Mówi on bowiem o tym, że do rajców należy prawo zwoływania burdingu (*die râtman legen ir burding uz*), a więc zgromadzenia (wiecu) wszystkich mieszczan (obywateli), że rajcy zwołują je wedle swej woli (*swenne so sie wollen*), że podjęte/ogłoszone tam decyzje/uchwały winny być w danej gminie przestrzegane (*swaz sie danne zû deme burdinge geloben, daz sol man halden*), a jeśli ich postanowienia zostaną złamane, to winni tego będą ścigani przez rajców (*swelich man daz brichet, daz sulen die ratman vorderen*)². I jakkolwiek termin „wilkierz”, czyli „wolny wybór”³, jako taki w przywołanym artykule nie został użyty, to bez wątpienia jest to najstarsze źródło potwierdzające posiadanie przez instytucję rady kompetencji ustawodawczych⁴. We wczesnym okresie funkcjonowania rad miejskich ograniczały się one najpewniej do kwestii związanych z organizacją handlu na terenie gminy, z czasem jednak, wraz ze wzrostem pozycji rady, zaczęły one, niejako automatycznie, rozszerzać się na wszystkie dziedziny życia *intra muros*.

Tekst z połowy XIII w. nie wprowadzał bynajmniej ograniczeń co do ich treści, porządkował natomiast formę publikacji. Otóż miano wydawać je/ogłaszać na zgromadzeniu obywateli, poza tym (urzędujący) rajcy mieli to czynić wspólnie *mit der wisesten lute rate*, a więc za radą „najmądrzejszych”, starszych gminy (wiecu?). Śledząc pewną ewolucję instytucji samorządu komunalnego w modelu magdeburskim, łatwo jest wskazać, że znaczenie burdingu zmalało dość szybko⁵. Różnie przebiegał natomiast proces wyzwalania się czy też raczej podejmowania prób wyzwalania się rad miejskich spod wpływów panującego (miasta królewskie) bądź aktualnego właściciela (miasta prywatne). Niemniej dysponowanie prerogatywą ustawodawczą pozwalało radzie jako instytucji budować w przestrzeni danego ośrodka, niekiedy może opresyjny, ale czytelny dla wszystkich jego mieszkańców system znaków nakazu i zakazu. W posiadaniu tego uprawnienia kryło się oczywiście pewne niebezpieczeństwo (stanowienia poza prawem?), dlatego też już w nieznacznie późniejszych tekstach ortyli magdeburscy ławnicy starali się dookreślać jego ramy. Ustawę radziecką nazywano już zatem wprost wilkierzem, który winien być ogłaszany przez urzędujących rajców, ale w porozumieniu ze starszymi gminy, gdy zachodzi taka potrzeba (*dy radmanne eyner stat wilkore mogen seczen unde machen zcu der stat nucze*)⁶. Nie mogły one jedynie naruszać *beschrebene recht*⁷, spisane*go ius municipale*, nie mogły też wkraczać w kompetencje prawa kościelnego (*geistlich recht [...] und wertlich recht*)⁸. Nie można było wreszcie grozić za złamanie postanowień danego wilkierza karą śmierci bądź „ciężką” karą cielesną (*hals noch hant*)⁹. W powszechnym użyciu pozostawały natomiast „lekkie” kary cielesne, mające charakter hańbiący, oraz oczywiście kary pieniężne, a także, choć rzadziej, proskrypcja.

¹ Tzschoppe, Stenzel, *Urkundensammlung*, 61; Mięka, *Prawo*, 32–5.

² Tzschoppe, Stenzel, *Urkundensammlung*, 61, § 3.

³ Jurek, „Wilkierz”, 207–8.

⁴ Patkaniowski, *Krakowska rada*, 112–3.

⁵ Gönczi, „Elemente”, 71.

⁶ Behrend, *Die Magdeburger Fragen*, B. I, Kap. 1, Dis. 10, 26–7.

⁷ *Ibid.*, 27.

⁸ *Ibid.*, B. I, Kap. 1, Dis. 11, 28.

⁹ *Ibid.*, B. I, Kap. 1, Dis. 10, 27; Patkaniowski, *Krakowska rada*, 114–6.

Od powyższych wskazań łatwo jednak znaleźć odstępstwa, nawet daleko idące, w tym również w tytułowym Krakowie.

Ogłaszane zgodnie z aktualnymi potrzebami ustawy radzieckie, rejestrowane na kartach aktualnie prowadzonych „ksiąg” sądowych, z czasem w różnych ośrodkach miejskich zaczęto zbierać w osobnym rękopisie bądź jego części, tworząc lokalne kodyfikacje, co zresztą wydawało się posunięciem o tyle logicznym, że przede wszystkim umożliwiało sprawne korzystanie z treści rozproszonych wcześniej przepisów. Przypomnieć wreszcie należy, że samym terminem „wilkierz” określane nie tylko pojedyncze ustawy, ale także ich zbiory¹⁰.

W stołecznym Krakowie pierwszy taki zbiór, jak dotąd przyjmowano, powstał w ostatniej ćwierci XIV w. Stanowi on część składową kopiariusza, znanego dziś powszechnie jako kodeks Grabowskiego (bynajmniej nie od nazwiska twórcy, ale XIX-wiecznego badacza przeszłości Krakowa, który około 1830 r. zakupił go od niejakiego Kazimierza Meciszewskiego, syna Kaspra, urzędnika magistrackiego)¹¹. Zbiór ten Witold Maisel nazwał przed laty „pierwszą kodyfikacją krakowską”¹². W świetle nowszych ustaleń Piotra Oknińskiego pierwsza redakcja tego kopiariusza (obejmująca dokumenty z czasu panowania Władysława Łokietka oraz Kazimierza Wielkiego) została ukończona w 1375 r., przed hołdem złożonym przez mieszczan w Budzie, a zatem mieściła przywileje przedłożone nowemu panującemu do konfirmacji¹³. Część tego rękopisu mieszczącą teksty wilkierzy, wpisanych na stronach 171–208, otwiera obszerny nagłówek z początkowymi słowami wypisanymi *in rubro*: *Das sint willekor. Das seynt der stat zacczungen, di gesaczt und gemacht senyt von den eldisten und der stat ratmennen czu haldin [...]*¹⁴. Zasadnicza partia tego zbioru obejmuje 32 ustawy z lat 1367–1387. Pięć kolejnych pochodzi odpowiednio z lat 1394, 1397, 1403 oraz 1489 i 1492. Najstarsze z lat 1367–1375 wciągnął do kodeksu jego pierwszy pisarz¹⁵, odpowiadający również za przepisanie przywilejów miejskich i, jak należy obecnie przyjmować, stało się to najpóźniej w 1375 r. (po 25 kwietnia). Kolejne wpisywały już inne ręce. W pierwotnym zamiarze twórcy kopiariusza było zapewne ułożenie treści ustaw miejskich w porządku chronologicznym, przy czym planując przestrzeń pisarską, pozostawiał on wolne fragmenty poszczególnych kart, zakładając, najzupelniej słusznie, że wilkierze mogą być w przyszłości zmieniane/uzupełniane¹⁶. Pozostali pisarze koncepcji tej niestety już nie dostrzegli, następne teksty wilkierzy wpisywali bowiem właśnie w owe wolne miejsca, przez co dziś układ całego zbioru może wydawać się dość chaotyczny. Mieści on zaś następujące regulacje¹⁷ (w porządku umieszczenia ich w kodeksie): **1.** w sprawie murowania domów (1367), **2.** szynkowania piwa (1370), **3.** poboru szosu (1367), **4.** usuwania błota z Rynku oraz ulic (1373; uzu-

¹⁰ Maisel, „Kodyfikacje”, 153; Bartoszewicz, *Piśmienność*, 115–8; Bartoszewicz, *Urban Literacy*, 154–8. Nadal podstawową rozprawą poświęconą wilkierzom oraz ich funkcjom w prawie niemieckim jest studium Ebela, *Die Willkür*.

¹¹ ANK, rkps 29/33/0/1.23/3580; edycja: NZPWK, III.

¹² Maisel, „Kodyfikacje”, 154.

¹³ Okniński, *Wehikuły*, 50–1.

¹⁴ NZPWK, cz. 2, 20.

¹⁵ ANK, rkps 29/33/0/1.23/3580, 171–9.

¹⁶ NZPWK, XIII (wydawca, nie wiedząc czemu, pisał natomiast o układzie systematycznym „wedle treści wilkierzy”).

¹⁷ Średniowieczne wilkierze krakowskie zestawilem w pracy Starzyński, *Krakowska rada*, Aneks II, 304–36; także Starzyński, *Das mittelalterliche Krakau*, 165–93. Zob. także ciekawą analizę językoznawczą: Owsiniński, „Die schlesische Mundart”, 75–86.

pełniony następnie w 1384 r.), **5.** obowiązków kapelana miejskiego (1375), **6.** pożarów (1375), **7.** sprzedaży ryb, **8.** sprzedaży skór na futra (1375), **9.** pożarów (1374), **10.** cechu piekarzy oraz czeladników piekarskich (1375; ostatni wpisany pierwszą ręką), **11.** wywożenia błota z Rynku (1492), **12.** wesel mieszczańskich (1378; uzupełniony następnie w 1397 r.), **13.** pożyczki zaciągniętej u Żyda Lewka (1378), **14.** podejmowania uchwał miejskich (1379), **15.** bójek z użyciem noża bądź miecza (1389), **16.** karczmarzy (1379; uzupełniony następnie w 1393 r.), **17.** nakazu przybywania rajców na ratusz i szynkowania (1379), **18.** stosunków handlowych ze Lwowem (1380), **19.** napiwków dla sług miejskich (1380), **20.** budowania na gruntach obciążonych czynszem wieczystym, opłaty podatku zwanego „pierścieniem królowej” (*Königinfingerl*) oraz opłaty szosu (1383; uzupełniony o przepisy budowlane w 1386 r.), **21.** poboru szosu (1367), **22.** obchodzenia świąt (1379; uzupełniony następnie w 1382 r.), **23.** pożyczki zaciągniętej u Lewka (1382), **24.** podarunków zwanych *columbatio* oraz handlu dziczyzną (1378), **25.** organizacji szkoły parafialnej przy kościele Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii [Mariackim] (1379; z uzupełnieniem z końca XV w.), **26.** sprzedaży piwa (1381), **27.** napiwków dla parobków młynarskich (1385), **28.** poboru szosu (1385), **29.** opłaty szosu przez małoletnich (1403), **30.** obywatelstwa miejskiego (1387), **31.** frymarków (1387), **32.** znaku karczmarzy (1387), **33.** poniedziałkowania oraz sprzedaży soli (1387), **34.** łaźni miejskiej (1397), **35.** gry w kości (1375), **36.** uposażeń duchownych w mieście (1394) oraz **37.** odprowadzania ścieków i rynien deszczowych (1489).

O tym, że było to ustawodawstwo „żywe”, świadczą wcale liczne skreślenia oraz objaśniające je noty, że *Der artikil ist widerurfen gemeynlich von allin eldsten* (1386)¹⁸ bądź *Correctum [...] in presencia seniorum* (1384)¹⁹ albo *Istud statutum ex decreto omnium seniorum tocius civitatis extat revocatum et cancellatum* (XV w.)²⁰. Przywołane wyżej zapisy odsłaniają jeszcze jedną prawidłowość. Wskazują one bowiem na dość istotne ograniczenie samodzielności ustawodawczej rady urzędującej. Żadna istotna dla gminy decyzja nie zapadała bowiem bez wiedzy *seniores*, a więc owej „milczącej” grupy wpływów, czyli rady starej, to jest rajców niezasiadających w danym roku na urzędzie, ale nie tracących bynajmniej przez to możliwości oddziaływania na kształt aktualnie prowadzonej polityki²¹. Niemniej ważne są inne noty marginalne pomieszczone w tym zabytku; dość lakoniczne: *debet* lub *non debet*²², a więc „powinno” lub „nie powinno” w domyśle „być czytane”²³. To z kolei pozwala na stwierdzenie, że musiały być one publicznie odczytywane; i niewątpliwie były, skoro w szcążkowo zachowanych średniowiecznych rachunkach miejskich można znaleźć zapis, że bito w dzwon, by wezwać mieszczan na ogłoszenie statutów miasta (*pulsantibus magnam campanam ad promulgandum statuta*)²⁴; pozostaje tylko pytanie, czy wszystkich obowiązujących, czy jedynie tych, które właśnie uchwalono. Nie można wreszcie nie zastanowić się nad kwestią, gdzie znajdowały się teksty tych przepisów, które wciągnięto do kodeksu

¹⁸ NZPWK, cz. 2, 3.

¹⁹ *Ibid.*, cz. 2, 4.

²⁰ *Ibid.*, cz. 2, 30.

²¹ Starzyński, *Krakowska rada*, 80–6.

²² NZPWK, cz. 2, 1.

²³ Okniński, *Wehikuły*, 31.

²⁴ NKRRK 2, 329 (1401 r.).

Grabowskiego? Trzy z lat 1369 i 1370 zostały zarejestrowane w najstarszej zachowanej księdze miejskiej²⁵. A pozostałe? W niezachowanej dziś „następczyni” najstarszej księgi? Na luźnych kartach przechowywanych w kancelarii (może spisanych większym piśmem)? W osobnym, specjalnie do tego przeznaczonym poszyciu? Wiadomo skądinąd, że pod tekstem wilkierza z 1394 r., regulującego zasady produkcji tkackiej, umieszczonego w księdze radzieckiej z lat 1392–1412, zanotowano, że znajduje się on również (*scriptum est in libro, in quo privilegia mechanicorum, statuta vel observaciones sunt scripta*)²⁶. A zatem w kancelarii w końcu XIV stulecia niewątpliwie istniał specjalny (osobny) kopiariusz, w którym notowano przywileje i statuty cechowe. Do niedawna, powielając błąd obecny w starszej edycji Józefa Szujskiego, określano go jako „księgę trzecią” i zastanawiano się, co mogły w takim razie zawierać dwa pozostałe woluminy, „jeśli uznać [...] że zastosowano tam podział rzeczowy”²⁷. W świetle tych ustaleń istnienie w końcu XIV w. kolejnego rękopisu mieszczącego pozacechowe ustawodawstwo miejskie, różnego od kodeksu Grabowskiego, należałoby raczej wykluczyć.

W kontekście tak zwanej „pierwszej kodyfikacji krakowskiej” nasuwa się jeszcze jedno pytanie, dlaczego zabrakło w niej najstarszych znanych zbiorów wilkierzy krakowskich z lat 1336 i 1342, liczących odpowiednio 15 i 12 artykułów, treść których znana jest z zachowanych w oryginale dokumentów królewskich Kazimierza Wielkiego²⁸, które, nie wiedząc czemu, Maisel pominął w swoich rozważaniach, choć to właśnie tym zbiorom należałoby przydać miano „pierwszej kodyfikacji krakowskiej”. Te zaś zostały wystawione na wyraźną prośbę rajców i starszych miasta (*consules et seniores cives [...] supplicarunt*)²⁹. Można oczywiście zastanawiać się, czy ów krok władz gminy podyktowany był pewną koniecznością po wydarzeniach buntu wójta Alberta (1312), kiedy doszło do ograniczenia samodzielności władz miejskich chociażby poprzez zniesienie wolnego wyboru na urząd. Czy dotyczyło ono również działalności ustawodawczej? Nie jest natomiast wykluczone, że owa prośba skierowana do monarchy, by ten *auctoritate regali ratificavit, approbavit et confirmavit*, miała w rzeczywistości drugie dno, skoro rada, wbrew tenorowi *ius Magdeburgense*, przyznawała sobie w kwestii sądownictwa te same uprawnienia, które przynależały ławie, i co zostało usankcjonowane nienaruszalnym przecież dyplomem królewskim, zyskując w ten sposób charakter specjalnego uprawnienia nadanego przez panującego³⁰.

Kolejne wilkierze krakowskie (od początku lat dziewięćdziesiątych XIV w.) w zasadzie systematycznie umieszczano na kartach aktualnie prowadzonych akt radzieckich³¹. Być może fakt, że były one rozproszone, wpłynął na podjęcie przez radę w 1468 r. decyzji, by zebrać je w jednym miejscu. Efekt tych prac – nazwany przez Maisla „drugą kodyfikacją krakowską”³² – szczęśliwie zachowany do dziś w zbiorach

²⁵ NKRK 1, 1703 (1367 r.), 1704 (1367 r.), 1706 (1370 r.).

²⁶ Starzyński, *Księga radziecka krakowska*, 153.

²⁷ Wyrozumka, *Kancelaria*, 97.

²⁸ KDMK 1, 21, 25.

²⁹ *Ibid.*, 21.

³⁰ Treść tych wilkierzy dokładnie omówiłem w pracy Starzyński, *Krakowska rada*, 105–10 (tam sugerowałem również, że „potwierdzenie tego właśnie wilkierza [z 1342 r. – przyp. aut.] oznaczało uznanie naczelnej pozycji rady w hierarchii urzędów miejskich Krakowa”).

³¹ *Ibid.*, Aneks II, 319–33, nr 49–100.

³² Maisel, „Kodyfikacje”, 154.

Archiwum Narodowego w Krakowie, stanowi główny przedmiot zainteresowania niniejszego studium.

Analizowany rękopis to niewielki papierowy poszyt o wymiarach 30 × 11,5 cm, liczący 32 strony (*okternion* – 8 + 8), zapisany przez jednego pisarza, najprawdopodobniej Jana Heydeke³³, jedynie w początkowej części (do strony 19), oprawiony współcześnie w pergaminową kartę³⁴. Otwiera go nagłówek: *Dis sint der stat wilko^r und satczungen, wy sich yderman obers jor halden sal, unde was busse eyn yder man vorfelt, der doran brochig wert dirfunden* (k. 1v). Dopiero łacińskojęzyczny dopisek mieści wyjaśnienie, że owe *stat wilko^r* zostały zebrane na polecenie rajców (*ex mandato minorum*) *ex antiquis registris*. Czy owe „stare rejestry” to jedynie kodeks Grabowskiego oraz akta miejskie?

Jest to zbiór co najmniej obszerny, liczy bowiem 76 artykułów (wilkierzy). Warto w tym miejscu nadmienić, że do połowy XV w. udało się dotąd zarejestrować 100 wilkierzy (włącznie ze statutami cechowymi)³⁵. Nie wszystkie jednak, z tych starszych, trafiły do zbioru z 1468 r. Pod względem treści prezentuje się on następująco: **1.** w sprawie kary za dobytec noża lub miecza, **2.** obrazy, **3.** pobicia, **4.** chodzenia bez światła po drugim dzwonienu na ratuszu, **5.** chodzenia po mieście w nocy, **6.** gry (w kości?), **7.** wolnego handlu w domu, **8.** prowadzenia sprzedaży artykułów żywnościowych, **9.** niestawienictwa mężatek przed sądami, **10.** włóczenia się nocą, **11.** dbania przez mieszczan o obyczajność ich lokatorów, **12.** zachowywania bezpieczeństwa w kuchniach i browarach, **13.** znaków piekarzy i karczmarzy, **14.** posiadania rynien w domach, **15.** wylewania nieczystości na ulice, **16.** topienia łoju w mieście, **17.** dokonywania uboju w domu, **18.** sprzątania Rynku przez właścicieli przylegających parceli, **19.** sprzątania ulic do połowy ich szerokości przez właścicieli przylegających parceli, **20.** wywozu śmieci, **21.** szynkowania w tak zwane wielkie święta (*hochfeyertagen*), **22.** rąbania i wożenia drewna w święta, **23.** robienia wianków w święta, **24.–29.** szynkowania piwa i wina (w tym piwa obcego, mieszania złego piwa z dobrym czy sprzedaży po drugim dzwonienu na ratuszu), **30.** najmu, **31.–33.** wypasu świń w mieście (w tym przekazywania hodowanych świń latem pasterzowi), **34.** fałszywych miar, **35.–45.** pożarów oraz postępowania na wypadek ich wybuchu, **46–69.** praw przeciwzbytkowych, **70.** obowiązku bielienia w blechu, **71.** kwaterowania studentów, **72.** niestosowności w ubiorze, **73.** pracy czeladników w święta, **74.** dawania zapłaty w święto, **75–76.** żon rajców.

Swoimi rozmiarami kodyfikacja krakowska najbardziej zbliżona jest do nieco starszego zbioru poznańskiego z 1462 r., liczącego 70 artykułów³⁶. Znacznie obszerniejsze były natomiast wilkierze gdańskie z 1455 r. (165 artykułów) i z 1479–1500 r. (202 artykuły)³⁷. Mimo pozornego nieuporządkowania dostrzec można w zbiorze krakowskim zjawisko nazywane w literaturze „rodziną zbiorów”, a więc treściowego grupowania przepisów, jak na przykład szynkowanie, ochrona przeciwpożarowa, *leges sumptuariae*³⁸. Mamy tu bowiem do czynienia właściwie z nową redakcją (streszczeniem) przepisów już zna-

³³ Wyrozumka, *Kancelaria*, 125–6 (Heydeke był zatrudniony w kancelarii jako wicenotariusz od 1466 r.).

³⁴ ANK, rkps 29/33/0.1.11/1212; Krzyżanowski, *Katalog Archiwum*, 161, nr 1212; edycja: KDMK 2, 334.

³⁵ Starzyński, *Krakowska rada*, Aneks II, 305–33, nr 1–100.

³⁶ Maisel, *Wilkierze poznańskie*; Maisel, „Kodyfikacje”, 158.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*, 159; Myśliwski, „Leges”, 222–33.

nych, jak tego z 1379 r. dotyczącego użycia ostrych narzędzi: *wer messer adir swert czu^egit adir geczogin hat [...] uff gassen adir in husirn [...] der stat ½ firdunge busen*³⁹. Dopiero w uzupełnieniu tej regulacji z 1383 r. znalazło się zdanie, że ten, kto broni dobędzie, *acht tage in den turem siczen*⁴⁰, sama broń zostanie zaś skonfiskowana. W 1468 r. przepisy te spięto w całość: *Wer in czogis weise messir adir swert czewt, is sey hewsern adder beawsen, des sal der stadt ½ mrg. zu busse geben, ader sal acht tage ym torme siczen, und das geczogene messir ader swert sal zu vor aws vorlorn seyn*⁴¹. Podobnie rzecz się miała z wilkierzem dotyczącym gier (hazardowych) z 1375 r.: *Wer do spilt mit wu^rfin adir mit ku^elen obir eyn firdung, der sal gebin eyne marg*⁴², który w 1468 r. nieznacznie tylko doprecyzowano: *Wer do spilt om gelt (ober 1 fr.) bey tege addir nacht, der vorbust alle mol eyne margk, is sey mit worfiln adder mit karten*⁴³. Nie wszystkie ujęte tu regulacje udało się jednak zidentyfikować w starszym ustawodawstwie. Dodać można też, że tylko dwa artykuły, dopisane do zbioru nieznacznie później, choć tą samą ręką, zredagowane zostały w języku łacińskim⁴⁴. Kodyfikację z 1468 r. znał natomiast niewątpliwie Baltazar Behem, redaktor tak zwanej „trzeciej kodyfikacji krakowskiej”⁴⁵, ale, co ciekawe, wykorzystał z niej jedynie dwanaście artykułów⁴⁶. Czy pozostałe przestały zatem obowiązywać? Problem ten będzie można rozwiązać dopiero po zestawieniu (najlepiej tabelarycznym) całego znanego średniowiecznego ustawodawstwa krakowskiego i prześledzeniu modyfikowania tekstów jednych wilkierzy oraz opuszczania drugih; oczywiście między kodyfikacjami z kodeksu Grabowskiego oraz z kodeksu Behema.

Do wyjaśnienia pozostają wreszcie motywy, które stały za zebraniem ustawodawstwa miejskiego *ex antiquis registris* w 1468 r. Kraków tego czasu, a więc połowy XV w., był miastem znajdującym się niewątpliwie w fazie stabilizacji, ale też starającym mierzyć się z wyzwaniem nowej epoki, nowej przede wszystkim względem rosnącej pozycji szlachty⁴⁷. Nie tak odległe musiały być jeszcze wówczas echa wizyty franciszkanina Jana z Capestrano, który w latach 1453–1454 miał budzić płomiennymi kazaniem nieco uspioną pobożność krakowian (w tych może należałoby szukać nieznacznie późniejszego „wysypu” ustawodawstwa przeciwwzbytkowego)⁴⁸. Bronili też krakowianie swoich wolności, jak w 1455 r., gdy na zjeździe piotrkowskim wystąpili przed królem w imieniu Sądu Sześciu Miast, a więc najwyższej instancji sądowniczej w sprawach miejskich, okazywało się bowiem, że mieszczanie są pozywani przez przedstawicieli szlachty przed inne sądy⁴⁹, czy rok później (1456), gdy na zjeździe korczyńskim bronili, niestety bezskutecznie, posiadanych zwolnień podatkowych⁵⁰. Nastroje te dobrze odmalował niegdyś Jerzy Wyrozumski, pisząc: „Przejęcie przez szlachtę ustawodawstwa

³⁹ NZPWK, cz. 2, 15, 30–1.

⁴⁰ *Ibid.*, 31.

⁴¹ KDMK 2, 334 § 1.

⁴² NZPWK, cz. 2, 35, 42.

⁴³ KDMK 2, 334 § 6.

⁴⁴ *Ibid.*, § 49, 59.

⁴⁵ Maisel, „Kodyfikacje”, 154.

⁴⁶ BJ, rkps 16, 221v; KDMK 2, 334, 458 (komentarz).

⁴⁷ Starzyński, „Kazimierz Jagiellończyk”, 139–46 (tam dalsza literatura).

⁴⁸ Zob. Starzyński, „Il re”, 485–518.

⁴⁹ KDMK 1, 158; Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, 519.

⁵⁰ Bandtkie, *Ius Polonicum*, 302–3; Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, 519.

państwowego, zadekretowane w statutach nieszawskich, antymiejski jego charakter, zwłaszcza w zakresie ustanawiania kontroli cen, nieprzychylnie dla mieszczan nastroje w masach szlacheckich, odwzajemniane z całą pewnością w sferach miejskich, tworzyły atmosferę, w której łatwo mogło dojść do spięcia⁵¹. Dodać można, że trwała wówczas obciążająca miasto finansowo wojna trzynastoletnia, a w 1461 r. wybuchł głośny spór między Krakowem a możnowładczą rodziną Tęczyńskich po zamordowaniu w kościele franciszkanów brata ówczesnego wojewody krakowskiego Andrzeja Tęczyńskiego, załagodzony ostatecznie w 1464 r.

Maisel próbował przed laty dopatrywać się pewnego związku (raczej bardzo odległego echa?) zachodzącego między tytułową „drugą kodyfikacją” a konstytucją nowokorczyńską z 1459 r., nakazującą zbieranie wyroków sądowych i wykorzystanie ich jako prejudycatów⁵². Wydaje się to jednak nie mieć ze sobą większego związku. Znacznie prostszym rozwiązaniem, które nasuwa się w tym kontekście, jest konieczność opracowania nowej pomocy kancelaryjnej, umożliwiającej w miarę sprawne poruszanie się w gęstwinie przepisów. Sporządzenie jej zlecono zaś niedługo po zmianie zarządu kancelarii, do której w 1466 r. jako wicenotariusze trafili dwaj Pomorzanie (choć z różnych jego części) Krzysztof Rebentcz z Malborka i wspomniany już, zapewne nieznacznie od niego młodszy, Jan Heydeke z Dąbia (obecnie w granicach Szczecina)⁵³. Obaj podjęli studia w Uniwersytecie Krakowskim, ale tylko Heydeke uzyskał bakalaureat. O nim także wiadomo, że trudnił się kopiowaniem rękopisów; do dziś zachował się przepisany przez niego w 1464 r. traktat Gotfryda de Aspale *Summa super librum Phisicorum Aristotelis*⁵⁴. Ręką Heydekego, znaną także z innych rękopisów, w tym rejestru stałych dochodów miasta⁵⁵, spisana została zresztą analizowana kodyfikacja. Rebentcz objął zarząd kancelarii w styczniu 1467 r., Heydeke postąpił na jego miejsce czternaście lat później. Nie jest również wykluczone, na co zdaje się wskazywać treść samego zbioru, że jego opracowanie mogło mieć związek z planowaną (?) reformą służb miejskich, odpowiadających wszakże za egzekwowanie przepisów w nim pomieszczonych. Pierwsze skrzypce grała jednak w tym wszystkim praktyka codziennego administrowania, co dostrzegano już w XII w. w lombardzkiej komunie Como, by *vetera statuta [...] per plura dispersa volumina [...] uno volumine reduxerunt*⁵⁶.

⁵¹ Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, 519.

⁵² Maisel, „Kodyfikacje”, 162.

⁵³ Ich biogramy zob. Wyrozumski, *Kancelaria*, 124–6.

⁵⁴ BJ, rkps 248, 140v.

⁵⁵ Heydeke, *Census civitatis conscripti*.

⁵⁶ Ceruti, „Liber statutorum”, 10; Patkaniowski, „Charakterystyka”, 149, przyp. 5.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie [ANK]

rkps 29/33/0.1.11/1212, 29/33/0/1.23/3580

Biblioteka Jagiellońska [B]

rkps 16, 248.

Źródła drukowane

Bandtkie, Joannes Vincentius, wyd. *Ius Polonicum codicibus veteribus manuscriptis et editionibus quibusque collatis*. Varsaviae: Societas Regiae Philomathicae Varsaviensis, 1831.

Behrend, Jacob Friedrich, wyd. *Die Magdeburger Fragen*. Berlin: I. Guttentag, 1865.

Ceruti, Antonio, wyd. „Liber statutorum consulum Cumanorum iusticie et negotiatorum”. W: *Historiae patriae monumenta edita iussu regis Caroli Alberti*, t. 16: *Leges municipales*, t. 2/1. Augustae Taurinorum: Tipografia Regia, 1876.

Estreicher, Stanisław, wyd. *Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1936 (Wydawnictwa Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności, nr 82) [NZPWK].

Heydeke, Jan. *Census civitatis conscripti. Spis dochodów miasta Krakowa z 1500 roku. Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie*. Wyd. Marcin Starzyński. Kraków: Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, 2009 (Cracovienses Fontes Minores, t. 2).

Maisel, Witold, wyd. *Wilkierze poznańskie*. Cz. 1: *Administracja i sądownictwo*. Cz. 2: *Handel, rzemiosło i rolnictwo*. Cz. 3: *Organizacja cechowa*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1966, 1968–1969 (Starodawne Prawa Polskiego Pomniki, seria II: Pomniki prawa polskiego, red. Adam Vetulani, dział III: Prawo miejskie, red. Zdzisław Kaczmarczyk, t. 3/1–3).

Piekosiński, Franciszek, wyd. *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*. Cz. 1. Kraków: Akademia Umiejętności, 1879 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, t. 5) [KDMK 1].

Piekosiński, Franciszek, wyd. *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506*. Cz. 2–4. Kraków: Akademia Umiejętności, 1882 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, t. 7) [KDMK 2].

Piekosiński, Franciszek, wyd. *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*. Cz. 1: *Liber actorum, resignationum nec non ordinationum civitatis Cracoviae 1300–1375*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1878 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, t. 4) [NKRK 1].

Piekosiński, Franciszek, wyd. *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400*. Cz. 2: *Registra perceptorum et distributorum civitatis Cracoviensis annorum 1390–1393, 1395–1405, nec non 1407–1410*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1878 (Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia, t. 4) [NKRK 2].

- Starzyński, Marcin, wyd. *Księga radziecka krakowska 1392–1412*. Warszawa–Kraków: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 2023 (Starodawne Prawa Polskiego Pomniki, seria II: Pomniki prawa polskiego, red. Waldemar Bukowski, dział III: Prawo miejskie, t. 5).
- Tzschoppe, Gustav Adolf; Stenzel, Gustav Adolf, wyd. *Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und der Einführung und Verbreitung deutscher Kolonisten und Rechte in Schlesien und der Ober-Laustiz*. Hamburg: Friedrich Perthes, 1832.

Opracowania

- Bartoszewicz, Agnieszka. *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2012.
- Bartoszewicz, Agnieszka. *Urban Literacy in Late Medieval Poland*. Turnhout: Brepols, 2017.
- Ebel, Friedrich. *Die Willkür. Eine Studie zu den Denkformen des teren deutschen Rechts*. Göttingen: Otto Schwartz & Co., 1953.
- Gönczi, Katalin. „Elemente der Magdeburger Stadtverfassung und ihr Transfer in die ostmitteleuropäische Rechtskultur”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin — Polonia, Sectio F 72* (2017): 69–79.
- Jurek, Tomasz. „Wilkierz rady miasta Wolsztyna z 1471 roku”. *Roczniki Historyczne* 85 (2019): 207–18.
- Krzyżanowski, Stanisław, wyd. *Katalog Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa. II. Kraków. Rękopisy. Nr. 1–3568*. Kraków: Archiwum Aktów Dawnych, 1915 (Wydawnictwa Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa, t. 4).
- Maisel, Witold. „Kodyfikacje statutów miejskich w dawnej Polsce”. *Studia Źródłoznawcze* 22 (1977): 152–66.
- Mikuła, Maciej. *Prawo miejskie magdeburskie (Ius municipale Magdeburgense) w Polsce XIV–pocz. XVI w. Studium o ewolucji i adaptacji prawa*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2018.
- Myśliwski, Grzegorz. „Leges sumptuarie w średniowiecznym Lwowie”. W: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. Agnieszka Bartoszewicz, Grzegorz Myśliwski, Jerzy Pysiak, Paweł Żmudzki, 222–33. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010.
- Okniński, Piotr. *Wehikuły pamięci. Przeszość i władza w dawnym Krakowie (do końca XVIII w.)*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2023.
- Owsiński, Piotr A. „Die schlesische Mundart in Krakau — Versuch der graphematischen Analyse einer mittelalterlichen Willkür des Krakauer Stadtrates”. W: *Sprachen, Literaturen und Kulturen im Kontakt. Beiträge der 25. Linguistik- und Literaturtage, Miskolc/Ungarn, 2017*, red. Erika Kegyes, Renata Kriston, Manulea Schönenberger, 75–86. Hamburg: Dr Kovač 2019 (Schriftreihe Sprache und Sprachen in Forschung und Anwendung, t. 8).
- Patkaniowski, Michał. *Krakowska rada miejska w średnich wiekach*. Kraków: W.L. Anczyc i Spółka, 1934 (Biblioteka Krakowska, t. 82).
- Patkaniowski, Michał. „Charakterystyka ustawodawstwa statutowego na tle rozwoju komuny włoskiej”. *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne* 31 (1938): 119–75.
- Starzyński, Marcin. *Krakowska rada miejska w średniowieczu*. Kraków: Societas Vistulana, 2010 (Maiestas, Potestas, Communitas, t. 3).
- Starzyński, Marcin. „Il re, il vescovo ed il predicatore. Giovanni da Capestrano a Cracovia 1453–1454”. *Archivum Franciscanum Historicum* 104 (2011): 485–518.
- Starzyński, Marcin. *Das mittelalterliche Krakau. Der Stadtrat im Herrschaftsgefüge der polnischen Metropole*. Köln–Weimar–Wien: Böhlau, 2015 (Städteforschung, Reihe A., t. 92).

- Starzyński, Marcin. „Kazimierz Jagiellończyk i Kraków. Miasto i monarcha”. W: *Středověké město. Politické proměny a sociální inovaci*, red. Martin Nodl, współpr. M. Antonín Malaniková, Beata Mozejko, 139–46. Praha 2019 (Colloquia mediaevalia Pragensia, t. 20).
- Wyrozumka, Bożena. *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1995 (Uniwersytet Jagielloński, Rozprawy habilitacyjne, t. 308).
- Wyrozumski, Jerzy. *Dzieje Krakowa*. T. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1992.